

ธรรมานุญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่งดงาม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

งานฉลองสมณศักดิ์ ๙๙ ปี บัณฑิต-พัฒน

พระครูวิมลปริยัติการ (ประสิทธิ์ ปสฺสฺส)

วัดทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗

ธรรมนูญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดั่งงาม

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ฉบับเดิม (“คู่มือดำเนินชีวิต”), พิมพ์ที่วัดวชิรธรรมปทีป, นิวยอร์ก
พิมพ์ครั้งที่ ๑-๓ พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๑

ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติม (“ธรรมนูญชีวิต”), พิมพ์ในประเทศไทย
พิมพ์ครั้งที่ ๔-๒๐๐ พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๔๐

ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติมใหม่ และรวมสองพากย์
(นำด้วย มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ)
พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๑ (พิมพ์ซ้ำ ๓๐ ครั้ง)

ฉบับปรับปรุงใหม่, พ.ศ. ๒๕๔๖
(มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ ปรับปรุง-เปลี่ยนชื่อเป็น วินัยชาวพุทธ พร้อมคำแปล พากย์ อ.)

พิมพ์ครั้งที่ ๒๓๖ (จัดปรับใหม่) – มกราคม ๒๕๖๕

พิมพ์ครั้งที่ ๒๔๒ – กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ ๕๐๐ เล่ม

– ฉลองสมณศักดิ์ สัญญาบัตร-พัดยศ พระครูวิมลปริยัติการ (ประสิทธิ์ ปัสฏฺโฐ)
วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗ ณ วัดทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

พิมพ์เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์
ท่านผู้ประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่
วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐
<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

พระมหาประสิทธิ์ ปสฺสฺโส (พธ.บ., น.ธ.เอก, ป.ธ. ๓) เจ้าคณะตำบลปิ่นเต่า เจ้าอาวาสวัดทะเลน้อย ต.ทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร ในราชทินนามที่ พระครูวิมลปริยัติการ

ในโอกาสมงคลที่จะมีพิธีฉลองสมณศักดิ์ สัญญาบัตรพัดยศ วันพุธที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ท่านเจ้าของงานได้แจ้งกุศลฉันทะจะพิมพ์หนังสือ ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เรื่อง *ธรรมานุญชีวิต: พุทธจริยาเพื่อชีวิตที่ดีงาม* เพื่อแจกเป็นที่ระลึกแก่ศิษยานุศิษย์ และพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ขอคุณ พระรัตนตรัย และกุศลจริยาที่ได้บำเพ็ญ เป็นปัจจัยอภิวาลให้ พระครูวิมลปริยัติการ (ประสิทธิ์ ปสฺสฺโส) งอกงามไพบูลย์ในพระธรรมวินัย และปวงศาสนิกจ พร้อมทั้ง ประสิทธิ์จตุรพิธพรชัย ให้มวลพุทธบริษัทผู้มีน้ำใจมูทิตา เจริญในธรรมและความสุขเกษมศานต์ ตลอดกาลนานสืบไป

วัดญาณเวศกวัน

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

บทนำ*

เมื่อพูดถึงเรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ศาสนาทั้งหลายมีแนวปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ กล่าวคือ แบบหนึ่งไม่ใส่ใจเรื่องอย่างนั้นเลยโดยสิ้นเชิง มุ่งเน้นเฉพาะแต่การบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง คือการเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า หรือเข้าถึงปรมาตมสักจะ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็สั่งสอนข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันนั้นเสียอย่างละเอียดพิสดาร โดยกำหนดแก่เราว่าจะต้องคิดหมายใคร่ทำอะไรๆ แค่นั้นอย่างไร จะต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน ศาสนาสองแบบนี้ น่าจะเป็นสุดโต่ง ๒ ด้าน

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลาง หรือสอนความพอดี ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนาดำเนินสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับการตราบทบัญญัติเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งตึงตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสังฆธรรมที่เป็นอกาลิโก ว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุด ถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลก หรืออยู่เหนือโลก

---

* บทนำนี้ Mr. Bruce Evans ได้เขียนขึ้นสำหรับ ธรรมนุญชีวิต ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ และเมื่อนำทั้งสองพากย์มาพิมพ์ไว้ด้วยกัน ได้แปลไว้เพื่อให้ทั้งสองพากย์เท่ากันครบถ้วน ต่อมาแม้เมื่อพิมพ์เฉพาะพากย์ไทย ก็พิมพ์คำแปลบทนำนี้ไว้ด้วย เพื่อให้ผู้อ่านได้ประโยชน์มากขึ้น

เนื้อหาในหนังสือนี้ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา (ยุคแรก) สายเถรวาทที่ทุกวันนี้ยังใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และถือปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒๕๐๐ ปีแล้ว แต่มิได้คร่ำคร่าล้าสมัยแต่ประการใด ในสังคมปัจจุบันยุคถือหลักความเสมอภาค ที่แบบแผนความประพฤติต่างๆ ตามที่ถือสืบๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างลงไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทั้งๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า “รู้แจ้งเห็นจริง” แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัย มีมาแต่ครั้งทีอะไรๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้อย่างมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสน้ำที่พัดพาสิ่งสกปรกที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่เก่าๆ แต่คงทนดีกว่า

เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจการต่างๆ ยึดหลักความเอื้ออาทร เห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็จะมีผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เราเคยคิด และที่แท้แล้ว มันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย ลองนำแนวคิดของคนสมัยนี้จำนวนมากที่มองสังคมเป็นสนามชิงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง กับคำสอนง่ายๆ ว่าด้วย “การปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง” หน้า ๖๒ มาเทียบกันดูซิว่าเป็นอย่างไร

(๓)

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม่แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ “จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์และอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้

คำสอนที่แสดงไว้ในหนังสือนี้ ยึดถือตามหลักธรรมที่เป็นความจริงอันไม่จำกัดกาล กล่าวคือ กุฎณา เมตตา สามัคคี สังคหะ และปัญญา คนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัว อาจจะรู้สึก คำสอนเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มีใช้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตาม จะต้องระลึกไว้ว่า คำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง ๒,๕๐๐ ปีแล้ว อาจจะมีอยู่ ๒ - ๓ อย่างที่จะต้องนำมาแปลความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ข้าพเจ้ามีความรู้สึก คำสอนเหล่านี้ง่ายพอที่ผู้อ่านจะถ่วงกรองความหมายเอามาใช้ได้ด้วยตนเอง ขอให้หลักธรรมดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน เหมือนดังที่ได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวพุทธจำนวนมากมาแต่ทั่วทั้งโลก

สารบัญ

ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
ภาค ๒ ธรรมนุญชีวิต	๑๓
หมวดนำ คนกับความเป็นคน	๑๕
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ	๑๕
๒. คนสมบุรณ์แบบ	๑๘
หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๒๑
๓. คนมีศีลธรรม	๒๑
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม	๒๔
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน	๒๖
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี	๒๙
๗. คนผู้นำรัฐ	๓๑
หมวดสอง คนกับชีวิต	๓๕
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ	๓๕
๙. คนประสบความสำเร็จ	๓๙
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ	๔๑
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ	๔๔
๑๒. คนไม่หลงโลก	๔๙
หมวดสาม คนกับคน	๕๒
๑๓. คนร่วมชีวิต	๕๒
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล	๕๖
๑๕. คนสืบตระกูล	๕๘
๑๖. คนที่จะคบหา	๖๒
๑๗. คนงาน - นายงาน	๖๕
หมวดสี่ คนกับมรรคา	๖๖
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา	๖๖
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา	๖๙
๒๐. คนใกล้ชิดพระศาสนา	๗๓
๒๑. คนสืบศาสนา	๗๖
๒๒. คนถึงธรรม	๗๘
บันทึกท้ายเล่ม	๘๑

สารบัญพิสดาร

อนุโมทนา	ก
บทนำ	(๑)
ภาค ๑ วินัยชาวพุทธ	๑
หมวดหนึ่ง วางฐานชีวิตให้มั่น	๓
กฎ ๑ เว้นชั่ว ๑๔ ประการ	๓
ก. เว้นกรรมกิเลส ๔	๓
ข. เว้นอคติ ๔	๓
ค. เว้นอบายมุข ๖	๔
กฎ ๒ เตรียมตนชีวิต ๒ ด้าน	๔
ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา	๔
ก) รู้ทันมิตรเทียม	๔
ข) รู้ถึงมิตรแท้	๕
ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้	๖
กฎ ๓ รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๖
ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์	๖
ทิศที่ ๑ บิดามารดา	๖
ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์	๖
ทิศที่ ๓ ภรรยา	๗
ทิศที่ ๔ มิตรสหาย	๘
ทิศที่ ๕ คนรับใช้และคนงาน	๘
ทิศที่ ๖ พระสงฆ์	๙
ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม	๙

หมวดสอง นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย	๑๐
ก. จุดหมาย ๓ ชั้น	๑๐
ชั้นที่ ๑ จุดหมายชั้นตาเห็น	๑๐
ชั้นที่ ๒ จุดหมายชั้นเลยตาเห็น	๑๐
ชั้นที่ ๓ จุดหมายสูงสุด	๑๑
ข. จุดหมาย ๓ ด้าน	๑๑
ด้านที่ ๑ จุดหมายเพื่อตน	๑๑
ด้านที่ ๒ จุดหมายเพื่อผู้อื่น	๑๑
ด้านที่ ๓ จุดหมายร่วมกัน	๑๑
ชาวพุทธชั้นนำ	๑๒

ภาค ๒ ธรรมบุญชีวิต	๑๓
หมวดนำ คนกับความเป็นคน	๑๕
๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ (สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)	๑๕
๒. คนสมบูรณ์แบบ (สมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ)	๑๘
หมวดหนึ่ง คนกับสังคม	๒๑
๓. คนมีศีลธรรม (สมาชิกในหมู่อารยชน)	๒๑
ก. มีสุจริตทั้งสาม	๒๑
ข. ประพฤติตามอารยธรรม	๒๑
ค. อย่างต่ำมีศีล ๕	๒๓
๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม)	๒๔
ก. มีพรหมวิหาร	๒๔
ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์	๒๕
๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน (สมาชิกที่ดีของชุมชน)	๒๖
ก. พึ่งตนเองได้	๒๖
ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี	๒๗
๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ)	๒๙
ก. รู้หลักอภิปไตย	๒๙
ข. มีส่วนในการปกครอง	๓๐

(๗)

๗. คนผู้นำรัฐ (พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)	๓๑
ก. ทรงศพีธราชธรรม	๓๑
ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ	๓๓
ค. ประกอบราชสังคหะ	๓๔
ง. ละเว้นอคติ	๓๔
หมวดสอง คนกับชีวิต	๓๕
๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ (ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)	๓๕
ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย	๓๕
ข. ภายในทรงพลัง	๓๗
ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น	๓๘
๙. คนประสบความสำเร็จ (ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)	๓๙
ก. หลักความเจริญ	๓๙
ข. หลักความสำเร็จ	๔๐
ค. หลักแผ่ดีโพธิญาณ	๔๐
๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)	๔๑
ก. ขันหาและรักษาสมบัติ	๔๑
ข. ขันแจงจัดสรรทรัพย์	๔๒
ค. ขันจับจ่ายกินใช้	๔๒
๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)	๔๔
ก. มีความสุขสี่ประการ	๔๔
ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ	๔๕
ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่	๔๖
ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง	๔๗
จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี	๔๘
๑๒. คนไม่หลงโลก (ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)	๔๙
ก. รู้ทันโลกธรรม	๔๙
ข. ไม่มองข้ามเทวทูต	๕๐
ค. คำนึงสูตรแห่งชีวิต	๕๑

หมวดสาม คนกับคน	๕๒
๑๓. คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)	๕๒
ก. คู่สร้างคู่สม	๕๒
ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ	๕๓
ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี	๕๔
ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน	๕๔
จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา	๕๕
๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล (หัวหน้าครอบครัวที่ดี)	๕๖
ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่	๕๖
ข. บุชาคนที่เหมือนไฟ	๕๖
ค. ใส่ใจบุตรธิดา	๕๗
ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน	๕๗
จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ	๕๗
๑๕. คนสืบตระกูล (ทายาทที่ดี)	๕๘
ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า	๕๘
ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม	๕๙
ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบูรพการี	๖๐
ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๖๐
๑๖. คนที่จะคบหา (มิตรแท้มิตรเทียม)	๖๒
ก. มิตรเทียม	๖๒
ข. มิตรแท้	๖๓
ค. มิตรต่อมิตร	๖๔
๑๗. คนงาน - นายงาน (ลูกจ้าง - นายจ้าง)	๖๕
ก. นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน	๖๕
ข. คนรับใช้และคนงานมีน้ำใจช่วยเหลือนาย	๖๕

(๙)

หมวดสี่ คนกับมรรคา	๖๖
๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)	๖๖
ก. เป็นกัลยาณมิตร	๖๖
ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้	๖๗
ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่	๖๘
ง. มีหลักตรวจสอบสาม	๖๘
จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์	๖๘
๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา (นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)	๖๙
ก. รู้หลักคุณภาพของการศึกษา	๖๙
ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา	๗๐
ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา	๗๑
ง. ศึกษาให้เป็นพหูสูต	๗๒
จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา	๗๒
๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา (อุบาสก อุบาสิกา)	๗๓
ก. เกื้อกูลพระ	๗๓
ข. กระทำบุญ	๗๓
ค. คำนับพระศาสนา	๗๔
ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ	๗๕
จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า	๗๕
๒๑. คนสืบศาสนา (พระภิกษุสงฆ์)	๗๖
ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน	๗๖
ข. หมั่นพิจารณาตนเอง	๗๗
๒๒. คนถึงธรรม (ผู้หมดกิเลส)	๗๘
บันทึกท้ายเล่ม	๘๑
แถลงความเป็นมา	๘๕
คำปรารภ	๘๗
บันทึกงาน (ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒๓๖)	๙๖
อักษรย่อชื่ออัคริ	๙๒

ภาค ๑

วินัยชาวพุทธ

วินัยชาวพุทธ

*

พระสงฆ์มีวินัยของพระภิกษุ ที่จะต้องประพฤติให้เป็นผู้มีศีล
ชาวพุทธทั่วไป ก็มีวินัยของคฤหัสถ์ ที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นมาตรฐาน

หมวดหนึ่ง

วางฐานชีวิตให้มั่น

ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมสร้างสรรค์
สังคมให้เจริญมั่นคง ตามหลัก วินัยของคฤหัสถ์ (คิหิวินัย) ดังนี้

กฎ ๑: เว้นชั่ว ๑๔ ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง) ๔ คือ

- ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)
- ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)
- ไม่ประพฤติผิดทางเพศ (เว้นกาเมสุมิจฉาจาร)
- ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอดติ (ความลำเอียง/ประพฤติคลาดธรรม) ๔ คือ

- ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)
- ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

ค. เว้นอบายมุข (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) ๖ คือ

๑. ไม่เสพติดสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่เหลิงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

กฏ ๒: เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา คบคนที่จะนำชีวิตไปในทางแห่งความเจริญและสร้างสรรค์ โดยหลีกเลี่ยงมิตรเทียม คบหาแต่มิตรแท้ คือ

๑. รู้ทันมิตรเทียม หรือ ศัตรูผู้มาในร่างมิตร (มิตรปฏิรูปก์) ๔ ประเภท

- ๑) **คนปกกลอก** มีแต่ตนเองของเพื่อนไป มีลักษณะ ๔
  - (๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
  - (๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
  - (๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจเพื่อน
  - (๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์
- ๒) **คนดีแต่พูด** มีลักษณะ ๔
  - (๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
  - (๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
  - (๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
  - (๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง
- ๓) **คนหิวประจบ** มีลักษณะ ๔
  - (๑) จะทำซั๊กก็เออออ
  - (๒) จะทำตีกี่ก็เออออ
  - (๓) ต่อหน้าสรรเสริญ
  - (๔) ลับหลังนินทา

- ๔) คนชวนหนีบหาย มีลักษณะ ๔
- (๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
  - (๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
  - (๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
  - (๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒. รู้ถึงมิตรแท้ หรือ มิตรด้วยใจจริง (สุทรมิตร) ๔ ประเภท

- ๑) มิตรอุปการะ มีลักษณะ ๔
- (๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
  - (๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
  - (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
  - (๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
- ๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔
- (๑) บอกความลับแก่เพื่อน
  - (๒) รักษาความลับของเพื่อน
  - (๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
  - (๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้
- ๓) มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔
- (๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
  - (๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
  - (๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
  - (๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
- ๔) มิตรมีใจรัก มีลักษณะ ๔
- (๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
  - (๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
  - (๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
  - (๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์ ตั้งฝั่งเก็บรวมน้ำหวานและเกสร

ขั้นที่ ๒ เมื่อทรัพย์เก็บก่อกู้ขึ้นตั้งจอมปลวก พึ่งวางแผนใช้จ่าย คือ

- ⊗ ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง และทำความดี
- ⊗ ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การทำงานประกอบกิจการอาชีพ
- ⊗ ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นทุนประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็นหรือมีภัย

กฎ ๓: รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสันต์ ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง ๖ คือ

ทิศที่ ๑ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึ่งเคารพ**บิดามารดา** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาอนุเคราะห์บุตร ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระเมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทิศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ พึ่งแสดงความเคารพนับถือ**ครูอาจารย์** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องขวา ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รั้งใช้ ปรีกษา ชักถาม รั้งคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประณินบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ

ทิศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี ฟังให้เกียรติบำรุงภรรยา ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องหลัง ดังนี้

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เอางานทุกอย่าง

ทศที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อ **มิตรสหาย** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทศที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุง **คนรับใช้และคนงาน** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องล่าง ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้และคนงาน แสดงน้ำใจต่อ **นายงาน** ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

ทศที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือ ต่อ **พระสงฆ์** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบน ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอກทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญ

ข. เกื้อกูลกันประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วย **สังคหวัตถุ ๔** คือ

๑. ทาน เพื่อแบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยข้าวของ)
๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)
๓. ชัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลังแรงงาน)
๔. สมนัตตตา เอาตัวเข้าสมาน (ช่วยด้วยร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา เสมอกันโดยธรรม และร่วมสุขร่วมทุกข์กัน)

หมวดสอง

นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย

ก. **จุดหมาย ๓ ปี** ดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมาย (อัตถะ) ๓ ปี คือ

ขั้นที่ ๑ *ทิฐฐัมมิกัตถะ* **จุดหมายขั้นตาเห็น** หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน**

- ก) มีสุขภาพดี ร่ากายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน
  - ข) มีเงินมีงาน มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
  - ค) มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
  - ง) มีครอบครัวที่ผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือ
- ทั้ง ๔ นี้ พึ่งให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและคนอื่น

ขั้นที่ ๒ *สัมปรายิกัตถะ* **จุดหมายขั้นเลยตาเห็น** หรือ **ประโยชน์เบื้องหน้า**

- ก) มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ไม่อ้างว้างเลือนลอย มีหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง ด้วย ศรัทธา
- ข) มีความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การอันดีงาม ด้วยความ สุจริต (ศีล)
- ค) มีความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมา ด้วยน้ำใจ เสียสละ (จาคะ)
- ง) มีความแก้วกล้ามั่นใจ ที่จะแก้ไขปัญหา นำชีวิตและภารกิจไปได้ ด้วย ปัญญา
- จ) มีความโล่งจิตมั่นใจ มีทุนประกันภาพใหม่ ด้วยได้ทำไว้แต่กรรมที่ดี

ขั้นที่ ๓ *ปรมาตตะ* จุดหมายสูงสุด หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง**

- ก) ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปร ก็ไม่หวั่นไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง
- ข) ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิต ให้ผิดหวังโศกเศร้า มีจิตใจโปร่งเบาเป็นอิสระ
- ค) สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้
- ง) รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่าเป็น “**บัณฑิต**”

ข. จุดหมาย ๓ ด้าน จุดหมาย ๓ ขั้นนั้น พึงปฏิบัติให้สำเร็จครบ ๓ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ *อัตตัตตะ* **จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง

ด้านที่ ๒ *ปรัตตะ* **จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยผู้อื่นให้ได้ให้ถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปตามลำดับ

ด้านที่ ๓ *อุภยัตตะ* **จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น

ชาวพุทธชั้นนำ

ชาวพุทธที่เรียกว่า อุบาสก และอุบาสิกา นับว่าเป็นชาวพุทธชั้นนำ จะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลัก ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป นอกจากรักษาวินัยชาวพุทธแล้ว ต้องมีอุบาสกธรรม ๕ ดังนี้

- ๑. มีศรัทธา** เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มุงมาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด
- ๒. มีศีล** นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลผู้อื่นได้มากขึ้น
- ๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม** มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยริ้วแรง ความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโศกลางเรื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจลบลับนาคาล
- ๔. ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไณย์** ไม่ไขว่คว้าเขตบุญขุนคลังผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธศาสนา
- ๕. ขวนขวายในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา** ใส่ใจริเริ่มและสนับสนุนกิจกรรมการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หมายเหตุ:

- ๐ **วินัยชาวพุทธ** นี้ ปรับให้ง่ายขึ้น ณ ๑๐ ส.ค. ๒๕๕๓ จาก “ภาค ๑: มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ” ในหนังสือ *ธรรมานุชีวิต* ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๐ (เมื่อเสร็จแล้ว ได้ขอให้ ดร.สมคิด ฌานวงศ์ ประชุมคำแปลภาษาอังกฤษฉบับเดิม ให้ตรงตามฉบับปรับปรุงนี้)
- * คำว่า “ชาวพุทธ” ตามความเข้าใจของคนไทยโดยทั่วไป หมายถึงคฤหัสถ์, “วินัยชาวพุทธ” ในที่นี้จึงหมายถึงวินัยของคฤหัสถ์โดยเฉพาะ ต่างหากจากวินัยของพระภิกษุ
- * วินัยของคฤหัสถ์ คือ คีหิวินัย ได้แก่พระพุทโธวาท ในสังคาลสูตร พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ (ที.ป. ๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๕-๒๐๗)
- * “อุบาสกธรรม ๕” มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ (ข.ง.ป.พ.ก.๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

ภาค ๒

ธรรมานุญชีวิต

หน้าว่าง

ธรรมนูญชีวิต

หมวดนำ

คนกับความเป็นคน

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ **ศึกษา** หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว เชื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จัก ดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทูน ๗ ประการ ที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม** หรือ **รุ่งอรุณของการศึกษา** ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. **กัลยาณมิตรตตา** (มีกัลยาณมิตร) **แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี** คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมกับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพล ชักนำและชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อน มนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒. ศิลล์มปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม) **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้อื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. ฉันทศีลมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มั่งมีพลังแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วังวนแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

๔. ชาติตศีลมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม) **มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้** คือ ระลึกรู้เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหาเป็นจุดเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. ทิฐฐิตัมปทา (ทำทิฐฐิตัมปทาให้ถึงพร้อม) **ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ตรงตามเหตุและผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรอง สืบสวนค้นคว้า เป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาลชะตากรรม กับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะใฝ่ทำให้สำเร็จและดั่งงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่หา ถึงสำเร็จก็ไม่หลงลอย ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่วู่วามโว้ยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. อัปปรมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) **ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท** คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนักรู้ถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้งของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้นิ่งนอนใจอยู่ไม่ได้ และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้นขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญองงาม โดยใช้เวลานั้นที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) **ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง** คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง หรือเพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถแก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พักพิงของคนอื่นได้

(ส.ม.๑๙/๑๒๙-๑๓๖/๓๖-๓๗)

๒. คนสมบูรณ์แบบ

(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. *ธัมมัญญตา* **รู้หลัก-รู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่ และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. *อัตถัญญตา* **รู้ความมุ่งหมาย-รู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. **อัตตัญญุตารู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. **มัตตัญญุตารู้ประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์ เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. **กาลัญญุตารู้กาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. **ปริสัญญุตารู้ชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกิจอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้ อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. *บุคคลัญญาตา* **รู้จักบุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอหยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม ๗ ข้อนี้ เรียกว่า **สัปปริสธรรม*** แปลว่า ธรรมของสัปปริสชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์

(อภ.สคตท.๒๓/๖๕/๑๑๔)

---

* ดูบันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑ หน้า ๘๑

หมวดหนึ่ง

คนกับสังคม

~*~

๓. คนมีศีลธรรม

(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย
๒. วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา
๓. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ตั้งามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

(ที่.ปว.๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

ก) ทางกาย ๓

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน
๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอาไรต์เอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน
๓. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

ข) ทางวาจา ๔

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง;
กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่
ผลประโยชน์ใดๆ
๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก;
พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี
๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย;
พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง
๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ;
พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

ค) ทางใจ ๓

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้;
คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง
๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย;
ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน
๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฎฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมี
ผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว;
รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความ
เป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง
ธรรมจริยา บ้าง **อารยธรรม** บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓
ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น **กายสุจริต** ข้อ ๔-๗ เป็น **วจีสุจริต** ข้อ
๘-๑๐ เป็น **มโนสุจริต**

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจรรยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก **ศีล ๕** ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจรรยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกลับั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(อิง.ป.ญจก.๒๒/๑๓๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม

(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา **ความรัก** คือ ความปรารถนาดี มีเมตริ ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา **ความสงสาร** คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา **ความเบิกบานพลอยยินดี** เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแจ่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา **ความมีใจเป็นกลาง** คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที่.ม.๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

* กรณีสำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างชวนชวนในกิจหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางที่เฉยคอยดูโดยสงบ ไม่เข้าข้างใจ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาว่า อุเบกขานั้น เหมือนสารถิ เมื่อมีวงถูกทางเรียบสนิท ก็นิ่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่ โดยนัยนี้ จึงแสดงความหมายของอุเบกขาย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางที่เฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน ดู วิสุทธิ.๓/๔๑; วิสุทธิ.ฎีกา ๒/

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออก ภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรม เครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า **สังคห วัตถุ ๔** อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. **ทาน ให้ปัน** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. **ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นนอกเหนือใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. **อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา** คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวยช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้ง ช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. **สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วาง ตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคน ทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วม รับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังแรงงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

(ที.ปว.๑๑/๑๔๐/๑๖๗)

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน

(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. **ฟังตนเองได้** คือ ทำตนให้เป็นที่ฟังของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า **นาถกรรมธรรม**) ๑๐ ประการ คือ

๑. **ศีล ประพฤติดีมีวินัย** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

๒. **พาหุสัจจะ ได้ศึกษาศดับมาก** คือ ศึกษาเล่าเรียนระดับรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้เข้าใจ มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. **กัลยาณมิตรตตา รู้จักคบคนดี** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ และถ้อยเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. **โสรวัจฉตตา เป็นคนที่พูดกันง่าย** คือ ไม่ถือรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. **กิงกรรมิเยสุ-ทักษตา ขวนขวายกิจของหมู่** คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. **ธรรมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม** คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกรสนิยมสนสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. **วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน** คือ ขยันหมั่นเพียร พยายาม หลีกเลาะความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลย ทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. **สันตุภูริ มีสันโดษรู้พอดี** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงาน และผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียร พยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. **สติ มีสติคงมั่น** คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้ง ชั่งใจ ไม่ผิดพลาด ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถลาลง ในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. **ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมี วิจารณ์ญาณ

(ที.ป.า. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น ที่เป็นเพื่อน ร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึง ปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า **สาราณียธรรม** (ธรรมเป็นเหตุ ให้ระลึกรังถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑. **เมตตาทายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา** คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือ กิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง

๒. **เมตตาวาจิกกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. **เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธาณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. **สีลสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา** คือ มีความประพฤติสุจริต ดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. **ทิวฐีสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(ที.ปา.๑๑/๓๑๗/๒๕๗)

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐมีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. **รู้หลักอธิปไตย** คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า **อธิปไตย ๓ ประการ*** ดังนี้

๑. **อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่** คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. **โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่** คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่มชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่มชน

๓. **ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาสิ่งทีได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง แจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วย ความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ **ธรรมาธิปไตย**

(ที่.ป.๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๒ หน้า ๘๑

ข. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า **อปรินิยธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำเภอใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนุญ

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้าให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(ที่.ม.๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพฤติตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิศล้ำ โดยเฉพาะข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗. คนผู้นำรัฐ

(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. ทรงศัพทพิธราชธรรม คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือ ราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. **ทาน ให้ปันช่วยประชา** คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์ สุขความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. **ศีล รักษาความสุจริต** คือ ประพฤติดีงาม สวรรมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตตาคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. **ปริจจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ** คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. **อาชวชะ ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง** คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรร่มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. **มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน** คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มิขาดยำเกรง

๖. **ตปะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส** คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่ายๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. **อภโกธะ ถือเหตุผลไม่โกรธา** คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. **อวิหิงสา มือหิงสานำร่มเย็น** คือ ไม่หลงระเรีงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ ผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. **ขันติ ขำนะเช็ญด้วยขันติ** คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมัดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. **อวิโรธนะ มิปฏิบัติคลาดจากธรรม** คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎร์เป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรมคองที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้ายลากสักการะหรืออิฏฐารมณณ์อนิฏฐารมณณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติกให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร** (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการ^๑ คือ

๑. **ธรรมาธิปไตย** **ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. **ธรรมิการักษา** **ให้ความคุ้มครองโดยธรรม** คือ จัดอำนาจการรักษาค้ำครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน^๒ ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท่าสัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. **มา อธรรมการ** **ห้ามกั้นการอาธรรม** คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กั้นคนร้าย ให้โอกาสคนดี

๔. **ธนาบุประทาน** **ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. **ปริพจวา** **ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไถ่ถามหาความรู้หาความดีงามหา

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๓ หน้า ๘๒

^๒ หมายถึง พระมหากษัตริย์ เสด็จในพระองค์ หรือคนในครอบครัวและในปกครองส่วนตัว ซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

ความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อชักจูงตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดึงงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที่.ปว.๑๑/๓๕/๖๕)

ค. ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า **ราชสังคหัตถุ** (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

๑. **สัสสมณะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. **ปฐิมณะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. **สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผสมผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชย์กรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. **วาชไยยะ มีวาทะพูดดีมีใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลาย โถ่ถามทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

(ส.ส.๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเว้นอคติ นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. **ฉันทาคติ** ลำเอียงเพราะชอบ
๒. **โทษาคติ** ลำเอียงเพราะชัง
๓. **โมหาคติ** ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. **ภยาคติ** ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที่.ปว.๑๑/๑๗๖/๑๙๖)

หมวดสอง

คนกับชีวิต

~*~

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ

(ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรึ่นพริ้งแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า **อรรถะ** หรือ **อรรถ ๓** คือ

๑. **ทิฏฐิธัมมิกัตถะ** จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน** ที่สำคัญ คือ

- ก) **มีสุขภาพดี** ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืนยาว
- ข) **มีเงินมีงาน** มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) **มีสถานภาพดี** มียศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่นับถือในสังคม
- ง) **มีครอบครัวที่ผาสุก** ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมิโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. *สัมปรายภิกัตถะ* จุดหมายชั้นเลยตาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพุดิแต่การดิงามสุจริต
- ค) ความอิมใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ง) ความแก้วกล้ามั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป
- จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

๓. *ปรมัตถะ* จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

- ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ
- ข) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าปีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อัตถะ ๓ ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. *อัตตัตถะ* จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลู่ถึง

๒. *ปรัตถะ* จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. *อุภยัตถะ* จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดิงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง

พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุล่วงถึงปรมาตม์ คือประโยชน์สูงสุด

(พ.จ.๓๐/๗๕๕/๓๘๙)

ข. ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า **พลัง** (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. **ปัญญาพลัง กำลังปัญญา** คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริง

๒. **วิริยพลัง กำลังความเพียร** คือ เป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การทำงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

๓. **อนวัชชพลัง^๑ กำลังสุจริต** หรือกำลังความบริสุทธิ์ คือมีความประพฤติและหน้าที่การทำงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. **สังคหพลัง กำลังการสงเคราะห์** คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำลึ้นๆ ว่า **รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มีสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์**

(อ.จ. นวท. ๒๓/๒๐๙/๓๗๖)

^๑ แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ

ค. **ตั้งตนบนฐานที่มั่น** ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า **อธิษฐาน** (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

๑. **ปัญญา ใช้ปัญญา** คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วู่วามตามอารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เข้ายวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. **สัจจะ รักษาสัจจะ** คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมาตม์

๓. **จาคะ เพิ่มพูนจาคะ** คือ คอยเสริมหรือทวิความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเข้ายวน ให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. **อุปสมะ รู้จักสงบใจ** คือรู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ผีกตนให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่องใสรู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงไหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

๙. คนประสบความสำเร็จ

(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความเจริญ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า **จักร** (ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ** เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวก การศึกษา พัฒนาชีวิต การแสวงหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒. **สัปปริสุปัสสยะ** **เสาะเสวนาคนต์** คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหาความรู้ ความก้าวหน้าออกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. **อิตตสัมมาปณิธิ** **ตั้งตนไว้ถูกวิถี** คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ตั้งงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พราสาราย ไม่ไกลเขื่อนแซ

๔. **บุพเพกตปุญญตา** **มีทุนดีได้เตรียมไว้** ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไป

(อภ. จตุกก. ๒๑/๓๑/๔๑)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ

(ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่เราจะเรียกว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ชั้นหาและรักษาสমบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า **ทิฐฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธมม^๑ ๔ ประการ**

๑. **อุภูฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น** คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. **อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา** คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. **กัลยาณมิตรตตทา คบหาคนดีเป็นมิตร** คือ รู้จักเสวนาคบหาคนไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. **สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี** คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

(อิง.อุภูชก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๙)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๘๒

ข. ชั้นแจจจัดสรรทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

- ⊗ **เตเคน โภเค ฤญเชย**
๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยง และทำประโยชน์
- ⊗ **ทวี่หิ กมมฺ ปโยชเย**
๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- ⊗ **จตุตถญจ นิชาเปยย อาปทาสุ ภวิสุตติ**
อีก ๑ ส่วน เก็บเป็นทุนประกันไว้เผื่อคราวจำเป็นหรือมีภัย
(ที.ปา.๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

ค. ชั้นจับจ่ายกินใช้ พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายาม แสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้

ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก **โภคาทึยะ** (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง
- (๑) *ญาติพละ* สงเคราะห์ญาติ
  - (๒) *อติพละ* ต้อนรับแขก
  - (๓) *บุพพเปตพละ* ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ
  - (๔) *ราชพละ* บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น
  - (๕) *เทเวตพละ* ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ
๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมีวมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงภคจะหมดสิ้นไป ก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ภคะนั้นให้เป็นประโยชน์สมตามเหตุผลแล้ว ถึงภคจะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจ เช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(อญ.ปฎก.๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถ ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก **สังคหัตถุ** (ในบทที่ ๔) เป็นต้น

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

(ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่เราจะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็น
คฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ดี นำเอาพรหมบัญญัติเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็น
ตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี
หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียก
สั้นๆ ว่า **สุขของคฤหัสถ์ (กามโมคีสสุข) ๔** คือ

๑. **อัตถิสุข** สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมและ
อุ่นใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียร
ของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. **โมคสุสุข** สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ
ว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่
ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. **อนณสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ
ว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ
เอิบอ้อมใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียน
ไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ^๑

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด

(อง.จตุกก.๒๑/๖๒/๙๑)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๕ หน้า ๘๒

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คุณหลักที่ดี น่าเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ใน **ชาวบ้าน ๑๐** ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี = **เสียทั้ง ๓ ส่วน**
๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี = **เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน**
๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย = **เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน**

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ = **เสีย ๓ ดี ๑**
๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ = **เสีย ๒ ดี ๒**
๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ = **เสีย ๑ ดี ๓**

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ = **เสีย ๒ ดี ๑**
๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ = **เสีย ๑ ดี ๒**
๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังติด ยังมัวเมา หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ = **เสีย ๑ ดี ๓**

พวกพิเศษ: ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติ-สัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม;
ได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข;
เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี;
ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษทางดีทางเสียของมัน มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระ เป็นนายเหนือโภคทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่า เป็นผู้เลิศ
ประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ
เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับ ที่น่าเคารพนับถือ

(อง.ทสก.๒๔/๙๑/๑๘๘)

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครอง
ชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม^๑ ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ ตรงจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ
พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้
๒. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และ
แก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดังงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ
๓. ขันติ อดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความ
ขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่
ท้อถอย
๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล
บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิฐิमानะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้
ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

(พ.สุ.๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๘๒

ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัย อยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้เคียงทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า **อารยวัติ ๕** ดังต่อไปนี้

๑. **งอกงามด้วยศรัทธา** คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ
๒. **งอกงามด้วยศีล** คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม
๓. **งอกงามด้วยสุตะ** คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ
๔. **งอกงามด้วยจาคะ** คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์
๕. **งอกงามด้วยปัญญา** คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี

(อ.ป.ญก.๒๒/๔๐/๔๗)

จ. **ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี** นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความ
เจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติ ดังนี้

๑. น ศาธารณทหารสุด ไม่ทิ้งบ้านไปสาธารณมั่วการเพศ
๒. น ฤๅษี ศาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสแต่ผู้เดียว
๓. น เสเว โลกายติกั ไม่พรวดเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. สีสวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. วตตสมปนโน ปฏิบัติกิจการที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
๖. ขปปมตโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
๗. วิจกขโน มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. นิวัตตวุตติ อดทนทุกโศ สุกภาพ ไม่ถือกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. สุรโต คุ่มตัวให้สงบงาม รักความประณีตหมดจด
๑๐. สขิไล มุฑุ พุดจ่าน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑. สกคเหตา จ มิตตานัน มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒. สัมภาคี เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓. วิชานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. ตปเปยยุ บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. ฆมมกาโม ไคร่ธรรม รักความสุจริต
๑๖. สุตาขโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
๑๗. ปริปุจณโก ขอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

(พ.ศ. ๒๕๖๓/๒๕๖๓/๒๕๖๓)

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)

บุคคลที่ไม่ประมาทหมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัว วางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมตา ดังนี้

ก. รู้ทันโลกธรรม คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า **โลกธรรม** (ธรรมดาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมตา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ขึ้นชม	ชมขึ้น
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ	๖. นินทา
๗. สุข	๘. ทุกข์

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ขึ้นชมน่าปรารถนาน่าชอบใจ คนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า **อภิวุฑฒธรรม** พวกหนึ่ง ที่ชมขึ้น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า **อนิภิวุฑฒธรรม** พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกัน ก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. **ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา** ไม่รู้จักฝึกรบมตน ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลุ่มตม ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงใหลหมัวเมา หรือลำพองจนเหลิงลอย คราวเสียก็หงอยละเหี่ยหมดกำลังหรือถึงกับคลุ้มคลั่งไปปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำย่ำยีจิต พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์โศก

๒. ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมา เคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่หลงใหลและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิฏฐารมณ์เป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงามและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(พ.ญ.ปิฎก.๒๓/๙๖/๑๕๙)

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสภาวะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า **เทวทูต** (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพหรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ

๑. **เด็กอ่อน** ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านี้

๒. **คนแก่** ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้

๓. **คนเจ็บ** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น

๔. **คนต้องโทษ** ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพุดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์

๕. **คนตาย** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทัณฑสถาน และโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มีให้มิใช่ใจหดหู่หรือหวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความสังเวช เร่งชวนขวยประคบแต่กัลยาณกรรม คือ การกระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.ญ.๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. คำนิยามแห่งชีวิต แม้ไม่ใช้เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควรพิจารณาอยู่เสมอ ตามหลักที่เรียกว่า **อภิณหปัจจเวกขณะ** (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าจะหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาวดาว ควรหัดพิจารณาเนื่องๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. **ชราขัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
๒. **พยาธิขัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้
๓. **มรณขัมมตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้
๔. **ปิยวินาभावตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจักต้องประสบความพลัดพราก ทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น
๕. **กัมมัสสกตา** ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ตีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลง ความถือมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งชวนขวายเป็นแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์

(อ.ญ.ปญจก.๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม

คนกับคน

~*~

๑๓. คนร่วมชีวิต

(คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควร
มีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. **คู่สร้างคู่สม** มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรมีชีวิตสอดคล้อง
กลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืนยาว
เรียกว่า **สมชีวิตรรม ๔ ประการ** คือ

๑. **สมลัทธา มีศรัทธาสมกัน** เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพ
บูชา แนวความคิดความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความ
สนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. **สมลีลา มีศีลสมกัน** มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท
พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสอดคล้อง ไปกันได้

๓. **สมจาคา มีจาคะสมกัน** มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อม
อารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล
ผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. **สมปัญญา มีปัญญาสมกัน** รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูด
กันรู้เรื่อง

(อภ.จตุกก.๒๑/๕๕/๘๐)

ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ หรือ **คู่บุญคู่กรรม** คือ คู่ครองที่มีคุณธรรม ลักษณะนิสัยความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง ภรรยา ประเภทต่างๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. **วธกาภรรยา ภรรยาเยี่ยงเพชรฆาต** คือ ภรรยาที่มีได้อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. **โจรีภรรยา ภรรยาเยี่ยงโจร** คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. **อัยยาภรรยา ภรรยาเยี่ยงนาย** คือ ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจการทำงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. **มาตาภรรยา ภรรยาเยี่ยงมารดา** คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ ก็เอาใจใส่คอยประหยักรักษา

๕. **ภคินีภรรยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว** คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ตั้งน่องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. **สขีภรรยา ภรรยาเยี่ยงสหาย** คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตภักดี เวลาพบสามีก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. **ทาสีภรรยา ภรรยาเยี่ยงนางทาสี** คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ใต้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี ก่อดทน ไม่แสดงความโกรธตอบ

(อภ. สคตตก. ๒๓/๖๐/๙๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอยู่ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก้หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ ฆราวาสธรรม^๑ ๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งขึ้นไป

๓. **ขันติ อดทน** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่ว้าวาม ทนต่อความล่วงล้ำก้ำเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบาก ตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครอง ไม่ใจแคบ

(ส.ส.๑๕/๘๔๕/๓๑๖)

ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิสเบื้องหลัง^๒ คือ

สามีปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๘๒

^๒ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

(ที.ปว.๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ
๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ
๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ
๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน
๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ่งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

(นัย ส.สพ. ๑๘/๔๖๒/๒๙๗)

๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล

(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า **กุลจรัฏฐิติธรรม ๔** อย่าง คือ

๑. **นัฏสูตเวสนา** ของหายของหมด รู้จักห้ามไว้
๒. **ชิตถนปฏิสังขรณา** ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓. **ปริमितปานโกชนา** รู้จักประมาณในการกิน การใช้
๔. **อชิปัจจถิตวันตถสถาปนา** ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(อง.จตุกก.๒๑/๒๕๙/๓๓๗)

ข. บุชาคนที่เหมือนไฟ บุคคลต่อไปนี้เปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้อง จะเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติเหมือนอย่างมนุษย์บูชาไฟสมัยโบราณ ซึ่งบำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง

หลักการปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนไฟบูชานี้ เรียกว่า **อัคคิปาริจรียา**

ไฟ คือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ **ดุจไฟบูชาของผู้บูชาไฟ มี ๓** อย่าง คือ

๑. **ข้าหุในยัคคี ไฟที่ควรแก่ของค่านับ** คือ บิดามารดา
๒. **คหปตัคคี ไฟประจำตัวเจ้าบ้าน** คือ บุตร ภรรยา และคนในปกครอง
๓. **ทักษิไณยัคคี ไฟทักษิไณย** คือ พระสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่
สั่งสอนธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทหมัวเมา
(ที.ปา.๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา ในฐานะเป็นบิดามารดา พึงรู้จัก บุตร ๓ ประเภท และให้การศึกษอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. **อภิชาติบุตร** บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา ดีเลิศกว่าพ่อแม่
๒. **อนุชาติบุตร** บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา เสมอด้วยพ่อแม่
๓. **ชวชาติบุตร** บุตรที่ต่ำกว่าบิดามารดา เสื่อมทรามทำลายวงศ์ตระกูล
(ขุ.อิติ.๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติใน
ฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน ทิศเบื้องหน้า^๑ ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที.ปา.๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ ครอบครัวยังเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วน
ประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี พึงเป็น
ราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

๑๕. คนสี่บตระกูล

(ทายาทที่ดี)

ผู้เป็นทายาท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมา รักษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการ รักษาวงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็น ทายาทที่ดี พึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวาร แห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นจุดประตูดุจขี้ยันเปิดออกไปสู่ความ เจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า **วัฒนธรรม ๖^๑** ประการ ต่อไปนี้

๑. **ฮาโรคยะ** **รักษาสุขภาพดี** มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรค ทั้งใจและกาย
๒. **ศีล** **มีระเบียบวินัย** ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อ ความเดือดร้อนแก่สังคม
๓. **พุทธธานุมีต** **ได้คนดีเป็นแบบอย่าง** ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่าง ของมหาบุรุษพุทธชน
๔. **สุตะ** **ตั้งใจเรียนให้รู้จริง** เล่าเรียนค้นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญ ใฝ่สดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน
๕. **ธรรมานุวัติ** **ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม** ดำรงมั่นในสุจริต ทั้งชีวิต และงานดำเนินตามธรรม
๖. **ขลิ้นตา** **มีความขยันหมั่นเพียร** มีกำลังใจแข็งแกร่ง ไม่ท้อถอย ไม่เฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(พ.ช.๒๓๗/๘๔/๒๓๗)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๗ หน้า ๘๒

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเลื่อม หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเลื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โทษทรพย์ย่อยยับไป ที่เรียกว่า **อบายมุข ๖ ประการ** คือ

๑. ติดสุรยาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

๑. ทรพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
๒. ก่อการทะเลาะวิวาท
๓. ทำลายสุขภาพ
๔. เลื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง
๕. ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย
๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เป็นการไม่รักษาตัว
๒. เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
๓. เป็นการไม่รักษาทรพย์สมบัติ
๔. เป็นที่ระแวงสงสัย
๕. เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
๖. เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การงานเลื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เต็นรำที่ไหน ขั้บร้องดนตรีที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
๒. เมื่อแพ้ ก็เสียดายทรพย์ที่เสียไป
๓. ทรพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
๔. เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ
๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
๖. ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. มั่วสุมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลง ผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มั่วแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยน ไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน

(ที.ป.๑๑/๑๗๙/๑๙๖)

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พี่เขยพี่สาว บิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหน้า^๑ ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้สมเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที.ป.๑๑/๑๗๙/๒๐๒)

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า **แสงเงิน แสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ** ดังนี้

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน *หมวดนำ* คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็นสัตว์
ประเสริฐ

๑๖. คนที่จะคบหา

(มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นเรื่องสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

ก. มิตรเทียม พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร (มิตรปฏิรูปก์) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. คนปกอลอก ขนเอาของเพื่อนไปฝ่ายเดียว (हरชน^๑) มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนตีแต่พูด (वज्रिभ्रม) มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ (อนุปิยภาณิ) มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วก็เออออ
๒. จะทำดีก็เออออ
๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
๔. ลับหลังนินทา

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๙ หน้า ๘๓

๔. คนชวนฉิบหาย (อภัยสหาย) มีลักษณะ ๔

๑. คอยเป็นเพื่อนตีมน้ำเมา
๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น
๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข. มิตรแท้ *พึงรู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง (สุทรมิตร) ๔ ประเภท ดังนี้*

๑. มิตรอุปการะ (อุปการก์) มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔

๑. บอกความลับแก่เพื่อน
๒. รักษาความลับของเพื่อน
๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ (อัตถักขาเย) มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีใจรัก (อนุภัมปี^๑) มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
๒. เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
๓. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
๔. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที.ปา.๑๑/๑๙๒/๒๐๑)

ค. มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือน ทิศเบื้องซ้าย^๒ ดังนี้**พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้**

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที.ปา.๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๐ หน้า ๘๓^๒ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

๑๗. คนงาน-นายงาน

(ลูกจ้าง-นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และ นายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อ ความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติ ในทศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย **ทิศเบื้องล่าง*** ดังนี้

ก. นายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงาน มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที.ป.๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

หมวดสี่

คนกั้มรรคา

~*~

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้

๑. **ปิโย น่ารัก** คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยาก เข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. **ครู นำเคารพ** คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. **ภาวนีโย นำเจริญใจ** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. **วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล** คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. *วจนฺทมิ* **อดทนต่อถ้อยคำ** คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์^๑

๖. *คฺมฺภีรฺมฺจ กถํ กตฺตทา* **แถลงเรื่องเล่าลึกได้** คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. *โน จฺกฺขสาเน นโยชเย* **ไม่ชักนำไปในอฐาน** คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร (อภ.สตุตฺก.๒๓/๓๔/๓๓)

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า **ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ** คือ

๑. *อนฺนุพฺพิททา* **สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ** คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหา ตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป โดยลำดับ

๒. *ปริยายทสฺสวํ* **จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล** คือ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกเยื้องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. *อนฺุทยตา* **ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี** คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. *อนามิสฺนฺตร* **ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส** คือ สอนเขามีใช้มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. *อนฺุพฺหัจจํ*^๒ **วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น** คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

(อภ.ปฎฺจก.๒๒/๑๕๗/๒๐๕)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๑ หน้า ๘๓

^๒ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๒ หน้า ๘๓

ค. มีลีลาครุครบทั้งสี่ ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้

๑. **สั้นที่สั้น** **ชี้ให้ชัด** จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบาย ให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา
  ๒. **สมภาพ** **ชวนให้ปฏิบัติ** บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และชวนซึ่งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ
  ๓. **สมุตเตชณา** **เร้าให้กล้า** ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก
  ๔. **สัมปหังสนา** **ปลุกให้ร่าเริง** ทำบรรยากาศให้สนุกสนาน แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังแจ่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ
- จำลึ้นๆ ว่า **แจ่มแจ้ว จูงใจ แก่ลัวกล้า ร่าเริง** (เช่น ที.สี.๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. มีหลักตรวจสอบสาม เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา
๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของตนเอง
๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจจริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น (อง.ตัก.๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือนเป็น **ทิศเบื้องขวา**^๑ ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
  ๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
  ๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
  ๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
  ๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ^๒
- (ที.ป.๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

^๒ ดู บันทึกท้ายเล่ม ๑๓ หน้า ๘๓

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา

(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่จะประสบความสำเร็จ คือ จักร ๕^๑ และอิทธิบาท ๕^๑ แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. **รู้หลักคุณภาพของการศึกษา** คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฎฐิ ๒ ประการ ดังนี้

๑. องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

(ม.ญ.๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักสัมพันธ์ ให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งสิ่งแวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นที่ยิ่งของผู้อื่น

---

^๑ ดู บทที่ ๙

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักคุณภาพของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิต ที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา

องค์ ๗ นั้น พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็น บุญนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นท่อนที่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน หมวดนำ คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติ อาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก **วุฒิธรรม^๑** (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ

๑. **สัปปริสสังเสวะ เสวนาผู้รู้** คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับถือ

๒. **สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน** คือ เอาใจใส่สุดบทรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือ หรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

๓. **โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย** คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสถานะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. **ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก** นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟัง และตริตrongเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(อภ. จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๔ หน้า ๘๔

ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูต คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูต ในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบองค์คุณของพหุสูต (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสูต **ฟังมาก** คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สิ่งสมควรรู้ ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. ธต **จำได้** คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหา สาระไว้ได้แม่นยำ

๓. วจสา **ปริจิตา คล่องปาก** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้อย่างจะแจ้ง

๔. มนสานุเพกขิตา **เจนใจ** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. ทัญญิยา **สุปฏิวิธธา ขบได้ด้วยทฤษฎี** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความ และรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเอง และที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่นๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นๆ ปรุโปร่งตลอดสาย (อภ.ปญจก.๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ พึงแสดงคารวะนับถือ ตามหลักปฏิบัติในทศ ๖ **ชื่อว่าด้วย ทิศเบื้องขวา^๑** ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ บริการ ชักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประนินบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที.ป.๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

๒๐. คนใกล้ชิดพระศาสนา

(อุบาสก อุบาสิกา)

~๐~

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธรศาสนา ดังนี้

ก. เกื้อกูลพระ โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น ทิศเบื้องบน^๑ ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที.ปา.๑๑/๒๐๘/๒๐๖)

ข. กระทำบุญ คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตฤ (เรื่องที่ดีว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
๒. สีสมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีปฏิบัติชอบ
๓. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญา

และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๔. ฌปายนมัย ทำบุญด้วยการประพาสสุภาพอ่อนน้อม
๕. ไวยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ให้บริการบำเพ็ญประโยชน์

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

๖. **ปัตติทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี
๗. **ปัตตานุโมทนามัย** ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น
๘. **ธัมมัสถสวนมัย** ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ
๙. **ธัมมเทศนามัย** ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์
๑๐. **ทิวสุชุกัมม** ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ให้เป็นสัมมาทิฐิ

(ที.ปา.๑๑/๒๒๘/๓๓๐; ที.ธ.๓/๒๔๖)

ค. คຸ້ນพระศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสกอุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า **อุบาสกธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ
๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม
๓. ศึกษาในอริสัจ คือ ฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป
๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และ ปูนกลาง^๑
๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน
๖. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา
๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นที่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา^๒

(อจ. สุตตฎก. ๒๓/๒๗/๒๖)

^๑ ตามพระวินัย ภิกษุบวชใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า นวกะ ภิกษุบวชครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า มัชฌิมะ ภิกษุบวชครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า เถระ

^๒ ดู บทที่กท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๘๔

ง. **เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ** อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า **อุบาสกธรรม ๕ ประการ** คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย
๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่าหลังศักดิ์สิทธิ์
๔. ไม่แสวงหาทักษิณนอกหลักคำสอนนี้
๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา^๑

(อจ.ปญจก.๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

จ. **หมั่นสำรวจความก้าวหน้า** กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า **อารยวัฑฒิ ๕ ประการ** เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. ศรัทธา เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่ม่งมายไขว้เขว
๒. ศีล ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้
๓. สุตตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น
๔. จาคะ เพื่อแผ่เสียสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย
๕. ปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(อจ.ปญจก.๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

---

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๘๔

๒๑. คนสืบศาสนา

(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี้จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ และข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือน **ทิศเบื้องบน**^๑ ดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

(ที.ป.๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๘๓

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลัก **ปัพพชิตอกถปิฏกเวทก** (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สลัดแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่ง่าย จะ จู้จี้ถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้^๑

๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำ ตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคน้อย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา^๒

๓. เรามีอากัปกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อากัปกิริยาใดๆ ของ สมณะ เราต้องทำอากัปกิริยานั้นๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งขึ้นไปกว่านี้^๓

๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียน เราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้อง เป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในสิ่งที่สั่งตอยู่หรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้ เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(อ.จ.ทศก.๒๔/๔๘/๙๑)

^๑ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๘๔

^๒ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๘๔

^๓ ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๘๔

๒๒. คนถึงธรรม

(ผู้หมดกิเลส)

หยาดน้ำไม่ติดใบบัว วารีไม่ติดปทุม ฉันทใด มุนียอมไม่ติดในรูปที่
เห็น ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฉันทนั้น

(พ.ศ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พร่ำเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่
มาถึง ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิวพรรณจึงผ่องใส

ส่วนขนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา ฝ้าแต่ฝืนเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง
และหวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงชูบชืดหม่นหมอง เหมือน
ต้นอ้อสด ที่เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ในกลางแดด

(ส.ส. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี้ของเรา นี้ของคนอื่น ผู้นั้นไม่
ต้องเผชิญกับเจ้าตัว “ของข้า” จึงไม่เศร้าโศกว่า ของเราไม่มี, เขาไม่
กระวนกระวาย ไม่ติดข้อง ไม่หวนไหว เป็นผู้สมาธิในที่ทั้งปวง เมื่อ
เขาไม่หวนไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้สึกปรุ่งแต่งใดๆ เขา
เลิกรำพึงรำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดโปร่งในที่ทุกสถาน

(พ.ศ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายทุกเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกาม
ทั้งหลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้กิเลสตั้งตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัย
เสียให้ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจอยู่สบาย

(อ.ต.ก. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม: นี่แน่ะพระ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มีความสุขบ้างหรือ ท่านนั่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อหน่ายบ้างหรือ?

ตอบ: นี่แน่ะท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความสุขทุกข์หรือ ความสุขข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็หาไม่มีความเบื่อหน่ายไม่

ถาม: นี่แน่ะพระ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีความสุข ทำอย่างไรท่านนั่งคนเดียว จึงไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย

ตอบ: คนมีความสุขนั้นแหละ จึงมีความสุข คนมีความสุขนั้นแหละ จึงมีความสุข พระไม่มีทั้งสุข ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(ส.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความงุ่นง่านหงุดหงิด ย่อมไม่มีในใจของพระอรียะผู้ผ่านพ้นไปแล้ว จากการ (คิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(พ.อ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่ายังน่ายังหาที่หยั่งไม่ได้ トラบใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที トラบนั้น แต่พอหาที่หยั่งพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(ส.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เศร้าโศก ถ้าเป็นปราชญ์มองเห็นที่หมายแล้วไซ้ร้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(พ.อ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวันไม่มีเดือดร้อนใจ
 อะไรที่จะสูญเสียก็ไม่เห็นที่ไหนในโลก ดังนั้น จนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดี
 ที่คิดปรานีช่วยปวงสัตว์

(ส.ส.๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คาเม วา ยทิ วารณเณ นินฺเน วา ยทิ วา ฤเต
 ยตถ อรหฺนโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิจามเณยยกํ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
 ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้คือถิ่นสถานอันรมณีย์

(พ.ภ.๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายเล่ม

ที่มาท้ายหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือมีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ตาม มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษ ดังนี้:-

๑. ใน **สัปบุริสธรรม ๗** ประการ **ขัมมัญญาตา** ยังมีความหมายอีกแห่งหนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราวนั้นได้ **อัสถัญญาตา** มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทาง ที่จะขยายความของสิ่งนั้นเรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปบุริสธรรมทั้งหมด
๒. ใน **อธิปไตยสูตร** (ขง.ติก.๒๐/๔๗๙/๑๘๖) พระพุทธเจ้าทรงแสดง ความหมายของ **อธิปไตย ๓** เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรมของ พระภิกษุ แต่ความหมายเช่นนี้อาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบาย เฉพาะกรณี หรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า **ธรรมาธิปไตย** เป็น ธรรมข้อหนึ่งของ **พระเจ้าจักรพรรดิ** (ดูบทที่ ๓) เป็นคุณสมบัติ ของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า (ขง.ติก.๒๐/๔๕๓/๑๓๙; ขง.ปฎก.๒๒/๑๓๓/๑๖๙) ใน **วิสุทธิมคค** (๑/๑๒๖, ๑๖) ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม**อธิปไตย ๓** นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ **อัสตธาธิปไตย** และ **โลกาธิปไตย** เป็นคำอธิบายความหมายของ **หิริ** และ **โศติดตัปปะ** (ที.ป.๓/๒๑๕; ม.ป.๒/๔๒๒; อิติ.ป.๒๐๕; ท.ป.๑/๑๙๘) ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมายกย่องอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะ เข้ากับเรื่องนี้ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. *จักรวรรดิวัตร* ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า *จักรวรรดิวัตร ๑๒* ดังรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจาก อรรถกถา (ที.ป.๓/๔๖)
๔. *ทิวฐัมมิกัตถสังวัตตนิทกรรม* นี้ ปُرุงรูปศัพท์ตามบาลี ส่วนที่ท่านให้ชาวบ้านจำง่ายๆ พูดกันมาติดปากว่า *ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์* คำว่า *ประโยชน์* เป็นคำสร้อยเติมไว้ให้คล้องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ *ชัตถะ* ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง
๕. ใน *สุขของคฤหัสถ์ ๔* สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า “สุขเกิดจากประกอบกิจการที่ปราศจากโทษ” ชวนให้เข้าใจจำกัดเฉพาะ การงานอาชีพเท่านั้น แต่ตามพระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่นี้จึงยกเอื่องคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระบาลี (สุขเกิดจากการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุขข้อที่ ๑ แล้ว)
๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย *ฆราวาสธรรม* ใช้สำหรับการครองชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิมเรียกว่า *ฆรวเมลิธรรม* (ธรรมของผู้แสวงเรือน) อนึ่ง ในที่นี้ *ทมะ* ท่านหมายเอาปัญญา *ขันติ* ท่านหมายเอาความเพียร (มาใน ชุ.สุ.๒๕/๓๑๑/๓๖๑ ด้วย; ส.ป. ๑/๓๙๑; สุตต.ป.๑/๓๒๓)
๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า *ชัตถทวาร* (ประตูแห่งประโยชน์) อรรถกถาอธิบาย *ชัตถ* ว่าได้แก่ “วุฒิ” ส่วน *ทวาร* มีคำไขความว่า “ปมุข” หรือ “มุข” จึงเรียกว่า *วุฒิมุข* ก็ได้ สำหรับ “วุฒิ” นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า *วัฒน* ซึ่งเป็นไวพจน์ ในที่นี้จึงใช้คำว่า *วัฒนมุข* (ปากช่องแห่งความเจริญ)

๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า **ทิศ ๖** เพราะเป็นจุดด้านต่างๆ ของเทศะที่อยู่รอบตัวเรา กล่าวคือ

๑. ทิศเบื้องหน้า	คือ ผู้มาก่อน	ได้แก่ บิดามารดา
๒. ทิศเบื้องขวา	คือ ผู้ที่ควรเคารพ	ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง	คือ ผู้ตามมา	ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง
๔. ทิศเบื้องซ้าย	คือ ผู้เคียงข้าง	ได้แก่ มิตรสหาย
๕. ทิศเบื้องล่าง	คือ ผู้เป็นฐานกำลัง	ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
๖. ทิศเบื้องบน	คือ ผู้มีคุณความดีสูง	ได้แก่ พระสงฆ์

๙. **พรชน** เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น **อนุณทตตุหฺร**

๑๐. **อนุกรมบี** บาลีเดิมเป็น **อนุกรมปก**

๑๑. ใน **องค์คุณของกัถยาณมิตร ๗** ข้อ ๕ **วจนฺทขโม** คำบาลีท่านมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น คือ รับฟังคำดำหนิวิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมาย ใน **ขง.ข.๓/๒๐๐** และตัวอย่างใน **ถ.ข.๑/๑๔๕**)

๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุงใหม่ ตามบาลีแท้เป็น

๑. **อนุพุพพิถถิ**   ๒. **ปริยายทตฺสววิ**   ๓. **อนุทยตฺ ปฏิจจ**
๔. **น อามิสฺนฺตโร**   ๕. **ชตฺตฺนณฺจ ปรณฺจ อนุปฺพจ**

๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ **สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ** อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้ ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น (ที่.ข.๓/๑๘๓)

๑๔. *วุฒิศรรม* หรือ *วุฒิ ๔* นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า *ปญญาวุฒิศรรม* คือธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา มีใช้ความเจริญทุกๆ ไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าในหมวดการเรียนการศึกษา
๑๕. แปรรักษาศัพท์ว่า *กระทำบุพการในศาสนา* นี้ ดังนั้นจะแปลว่า “ออกนำในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” ก็ได้
๑๖. คำอธิบายถือตาม *พ.ร.บ./๓๓๕* แปรจากที่เรียนกันมาบ้าง

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดี อันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โพธิ์นิ ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ในเมืองพิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทิ้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็ นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่งขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดเพิ่มเติมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมสั้นๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่คฤหัสถ์ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ขัดเกลาคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอร์ทมอร์เสียก่อน

ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุนซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอร์ทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้นทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่น บางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถ้าวินิจฉัยบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง *คู่มือดำเนินชีวิต* จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า *ธรรมนุญชีวิต* หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒ - ๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียง สวอร์ทมอร์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจรรยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิद्याทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

---

* กรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า *พุทธจริยธรรม*

(“แถลงความเป็นมา” นี้ ปรับขยายจากที่เขียนไว้ในกรณียกพิมพ์ครั้งที่ ๔ ซึ่งเป็นครั้งที่ ๑ ในประเทศไทย เมื่อ ๑๙ ม.ค. ๒๕๒๒)

คำปรารภ

หนังสือ *วรรณมนุษยชาติ* นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า *คู่มือดำเนินชีวิต* ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหาและเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่าย จำง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อจากนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิพุทธธรรมได้แปล *วรรณมนุษยชาติ* เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบคำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์ เป็นครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

สำหรับการพิมพ์ครั้งใหม่ในปี ๒๕๔๐ นี้ *วรรณมนุษยชาติ* ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาในพากย์ภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระคำแปลภาษาอังกฤษ ทั้งส่วนเดิมและส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ประการหนึ่ง และการนำเอาเรื่อง *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ* มาพิมพ์เพิ่มเข้าเป็นส่วนนำหน้า อีกประการหนึ่ง โดยมีเหตุปรารภดังนี้

(ก) ลุถึงปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่า*วรรณมนุษยชาติ* ฉบับแปลที่ทำไว้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทยและพากย์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้หนังสือเกิดความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักธรรมสำคัญเรื่อง *บุพนิมิต* แห่งการเกิดขึ้นของมรรค เข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า “คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ” กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ *บทนำ* ใหม่ จาก “คนเต็มคน” เป็น “คนกับความเป็นคน” นอกจากนี้ใน *หมวดสอง* (คนกับชีวิต) ได้ย้ายบทที่ ๘ (คนไม่หลงโลก) ไปเป็นบทสุดท้ายของหมวด (บทที่ ๑๒) พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้ความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

(ข) หลังจากทำงานปรับปรุง *ธรรมนูญชีวิต* เสร็จเรียบร้อยแล้วระหว่างรอการพิมพ์ มีเหตุประจวบให้ผู้เรียบเรียงจัดทำหนังสือเสร็จอีกเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือขนาดเล็ก ชื่อว่า *มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ*

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นั้น เดิมเป็นบทสรุป จัดไว้เป็นภาคผนวกของหนังสือที่มีชื่ออย่างเดียวกันนั้น ซึ่งเกิดจากธรรมกถาและคำอวยพรในพิธีลาสิกขาของผู้บรรพชาอุปสมบทตามประเพณีบวชเรียน และมีผู้ศรัทธาขอพิมพ์เป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๗

ต่อมา เมื่ออธิบดีกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ขออนุญาตพิมพ์บทสรุปนั้นแจกเป็นธรรมทานในวันขึ้นปีใหม่ ๑ มกราคม ๒๕๔๑ ผู้เรียบเรียงได้ปรับปรุงให้กะทัดรัดอ่านง่ายและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยปรับข้อความและสำนวนตามหนังสือ *ธรรมนูญชีวิต* ที่เพิ่งแก้ไขปรับปรุงใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้ขอให้อาจารย์บรูส อีแวนส์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าชุดกันกับหนังสือ *ธรรมนูญชีวิต* ที่มีทั้งพากย์ภาษาไทย และพากย์แปลภาษาอังกฤษ

มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นี้ เกิดจากความดำริที่จะย้ำเน้นถึงความสำคัญของการที่ชาวพุทธควรมีข้อปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง โดยรื้อฟื้นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในสังคาลกสูตร (ที.ปว.๑๑/๑๗๒-๒๐๖) ขึ้นมาส่งเสริมให้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับชาวพุทธ ที่จะยึดถือปฏิบัติกันอย่างเป็นมาตรฐานทั่วไป ในการที่จะดำเนินชีวิตและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้นมีความสุขความเจริญ อันจะเป็นการสอดคล้องกับมติดั้งเดิมที่อรรถกถากล่าวว่าสังคาลกสูตรนั้นเป็น “คิหิวินัย” คือ วินัยของคฤหัสถ์ หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน (ที.อ.๓/๑๓๔, ๑๕๑) คู่กันกับ “ภิกขุวินัย” คือ วินัยของพระภิกษุสงฆ์

เนื้อหาทั้งหมดของ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ นี้ มีรวมอยู่แล้วในหนังสือ ธรรมนุญชีวิต ถือได้ว่า มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เป็นเกณฑ์อย่างต่ำสำหรับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ส่วน ธรรมนุญชีวิต เป็นประมวลหลักธรรมทั่วไปเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งอาจถือเป็นส่วนขยายของ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ ผู้ปฏิบัติอาจใช้ มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ เป็นเกณฑ์ตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับการดำเนินชีวิตของตน แล้วก้าวสู่คุณสมบัติและข้อปฏิบัติในธรรมนุญชีวิต เพื่อดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น มีความสำเร็จ และเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น จนถึงความสมบูรณ์

ในด้านการแปล อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานนี้ด้วยฉันทะ วิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนั้น ในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำข้อความและสำนวนไปเรื่อยๆ ด้วยฉันทะเจตนาที่จะให้ธรรมนุญชีวิตฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้องแม่นยำ น่าอ่านมากที่สุด จึงขออนุโมทนาอาจารย์บรูส อีแวนส์ ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียบเรียงมีงานต่างๆ คั่งค้างมาก และอาพาธบ่อยๆ ดร.สมศีล ฌานวังสะ รองศาสตราจารย์ แห่งสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโดยอนุเมตตาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุน ผ่อนเบาภาระในการทำงานทางวิชาการ ข้อเสนอแนะต่างๆ และการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฌานวังสะ ได้อำนวยความสะดวกแก่งานนี้อย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุนของ ดร.สมศีล ฌานวังสะ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับสองพากย์ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวัณณ์ (อินศร จินตปณฺเฑ) ช่วยดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนาพระครูปลัดปิฎกวัณณ์ เป็นอย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๐*

* คำปรารภ ลว. ๒๕ ธ.ค. ๔๐ นี้ เป็นความที่เขียนปรับขยายคำปรารภเก่า ลว. ๒๗ ส.ค. ๔๐ ที่มี ๒ หน้า เพิ่มขึ้นเป็น ๔ หน้า เพื่อบอกแจ้งว่าในการพิมพ์ครั้งใหม่ภายหลังต่อมาไม่ถึง ๔ เดือนนี้ มีส่วนเพิ่มเติมโดยนำหลัก มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ มารวมเข้าด้วย

บันทึกงาน

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒๓๖)

ก่อนขึ้นปีใหม่ ๒๕๖๕ หลานหนึ่งบอกว่ามีหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* ตั้งแต่พิมพ์ครั้งแรกในเมืองไทย ชอบใจและได้ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตเรื่อยมา เวลานั้นอยากจะพิมพ์แจกขยายประโยชน์ออกไป ทำให้ผู้เขียนค้นหาต้นฉบับเพื่อจัดส่งไปให้นำไปพิมพ์ตามบุญเจตนา แต่หนังสือนี้เกิดมานานมากแล้ว และพิมพ์บ่อยนับได้ ๒๓๕ ครั้ง ได้ค้นพบต้นฉบับกว่า ๑๐๐ รายการ มีทั้ง .txt ทั้ง .doc และ .pdf (หนังสือเล่มนี้ยังไม่มีเป็น .docx) แถมพบที่เป็นเล่มหนังสือ ซึ่งไม่พบต้นฉบับที่เป็นดิจิทัล และทั้งหมดนั้นเท่าที่สำรวจตรวจสอบไม่อาจแน่ใจว่าอันไหนเป็นต้นฉบับสมบูรณ์ที่สุด

หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* มีมานานและได้พิมพ์มาครั้ง มีการปรับปรุงในโอกาสต่างๆ ทำให้มีต้นฉบับมากมาย และพาให้สับสน เริ่มจากเขียนเสร็จที่สวอร์ทมอร์ ในชื่อ *คู่มือดำเนินชีวิต* แล้ว ที่วัดชิโรธรรมปิปป นิวยอร์ก พระมีน้ำใจพิมพ์ดีดและโรเนียวทำเล่มแจกกันในปี ๒๕๑๙ จากนั้นมาได้ปรับปรุงเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบันแล้วพิมพ์ในเมืองไทยครั้งแรกในปี ๒๕๒๒ แล้วปีต่อมา ๒๕๒๓ ก็ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายง่ายขึ้น พอถึง พ.ศ. ๒๕๓๘ มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษขึ้นมาเข้าคู่ ต่อด้วยในปี ๒๕๔๐ นอกจากปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาในพากย์ภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระคำแปลภาษาอังกฤษแล้ว ก็ได้นำเอาเรื่อง “มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ” มาพิมพ์เพิ่มเข้าเป็นส่วนนำหน้า จากนั้นไม่นาน ณ ๑๐ ส.ค. ๒๕๔๓ ก็ได้ปรับปรุง “มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ” นั้น และเปลี่ยนชื่อเป็น “วินัยชาวพุทธ” ซึ่งมีคำแปลภาษาอังกฤษพร้อมในปี ๒๕๔๖ ดังที่ปรากฏใน *ธรรมนุญชีวิต* ฉบับปัจจุบัน

เมื่อหาต้นฉบับเป็นที่ยุติไม่ได้ ในที่สุดจึงตกลงเลือกต้นฉบับแบบ .doc เท่าที่พบว่าน่าจะดีที่สุดขึ้นมาฉบับหนึ่ง ได้แก่ “520121 ธรรมนุญชีวิต 16 หน้ายก.doc” นำมาตั้งเป็นฉบับทำงาน โดยมีฉบับ .pdf และเล่มหนังสือ ที่เลือกแล้ว เป็นที่ตรวจสอบเทียบเคียง อีกส่วนหนึ่ง แล้วได้ดำเนินการตรวจชำระ จัดปรับ วางรูป ให้เข้าระบบเป็นระเบียบตลอดเล่ม (“อักษรย่อชื่อคัมภีร์” จัดไว้ท้ายเล่ม เพื่อให้เห็นง่าย ดูได้สะดวกเร็วไว) และตัดเติมแต่งแก้ไขดัดเกลาเล็กๆ น้อยๆ จนสำเร็จเป็นต้นฉบับชื่อว่า *65๐๑12 ธรรมนุญชีวิต Pr.236.docx* หวังว่าต้นฉบับนี้ จะเป็นต้นแบบสำหรับการพิมพ์หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* (พากย์ภาษาไทย) สืบต่อไปได้ยืนยาว

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๑๒ มกราคม ๒๕๖๕

อักษรย่อชื่อคัมภีร์*

เรียงตามอักษรวิธีแห่งมคธภาษา

(ที่พิมพ์ตัว **เอนหนา** คือ คัมภีร์ในพระไตรปิฎก)

ขง.อ. ขงคุดตตรนิกาย ขงจกถา (มโนรตปุรณี)	ขุ.อป.	ขุทุททนิกาย อปทาน
อง.อฏฐก. องคุดตตรนิกาย อฏฐกนิปาต	ขุ.อิติ.	ขุทุททนิกาย อิติวุตตก
อง.เอก. องคุดตตรนิกาย เอกนิปาต	ขุ.อุ.	ขุทุททนิกาย อุทาน
อง.เอกาทสก. องคุดตตรนิกาย เอกาทสกนิปาต	ขุ.ชุ.	ขุทุททนิกาย ขุทุททปาฐ
อง.จตุกก. องคุดตตรนิกาย จตุกกนิปาต	ขุ.จริยา.	ขุทุททนิกาย จริยาปิฎก
อง.ฉกก. องคุดตตรนิกาย ฉกกนิปาต	ขุ.จู.	ขุทุททนิกาย จูฬนันทเทส
อง.ติก. องคุดตตรนิกาย ติกกนิปาต	ขุ.ชา.	ขุทุททนิกาย ชาตก
อง.ทสก. องคุดตตรนิกาย ทสกนิปาต	ขุ.เถร.	ขุทุททนิกาย เถรคาถา
อง.ทุก. องคุดตตรนิกาย ทุกนิปาต	ขุ.เถรี.	ขุทุททนิกาย เถรีคาถา
อง.นวก. องคุดตตรนิกาย นวกนิปาต	ขุ.ธ.	ขุทุททนิกาย ธมมปท
อง.ปมจก. องคุดตตรนิกาย ปมจกนิปาต	ขุ.ปฎิ.	ขุทุททนิกาย ปฎิสัมภิตามคค
อง.สตุตทก. องคุดตตรนิกาย สตุตทกนิปาต	ขุ.เปต.	ขุทุททนิกาย เปตวตถุ
ขป.อ. ขปทาน ขจกถา (วิสุทตชนวิลาสินี)	ขุ.พทุธ.	ขุทุททนิกาย พทุธวัส
อภิ.ก. อภิธมมปิฎก กถาวตถุ	ขุ.ม., ขุ.มหา.	ขุทุททนิกาย มหานิทเทส
อภิ.ธ. อภิธมมปิฎก ธาตุกถา	ขุ.วิมาน.	ขุทุททนิกาย วิมานวตถุ
อภิ.ก. อภิธมมปิฎก ปฏฐาน	ขุ.สุ.	ขุทุททนิกาย สุตตนิปาต
อภิ.ป. อภิธมมปิฎก ปุคคผลปญตติ	ขุทุทท.อ.	ขุทุททปาฐ ขจกถา (ปรมตถุชิติกา)
อภิ.ยมก. อภิธมมปิฎก ยมก	จริยา.อ.	จริยาปิฎก ขจกถา (ปรมตถุที่ปนี)
อภิ.วิ. อภิธมมปิฎก วิภงค	ชา.อ.	ชาตกขจกถา
อภิ.ส. อภิธมมปิฎก ธมมสังคณี	เถร.อ.	เถรคาถา ขจกถา (ปรมตถุที่ปนี)
อิติ.อ. อิติวุตตก ขจกถา (ปรมตถุที่ปนี)	เถรี.อ.	เถรีคาถา ขจกถา (ปรมตถุที่ปนี)
อุ.อ., อุทาน.อ. อุทาน ขจกถา (ปรมตถุที่ปนี)		

* คัมภีร์ที่สำคัญได้นำมาลงไว้ทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะไม่ได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

ที.อ.	ทีมนิกาย ขงจื๊อ (สูงมงคลวิลาสินี)	วินย.อ.	วินย ขงจื๊อ (สมนุตปาสาทิกา)
ที.ป.	ทีมนิกาย ปาฐักวคค	วินย.ฎีกา	วินยขงจื๊อ ฎีกา (สารตถทีปนี)
ที.ม.	ทีมนิกาย มหาวคค	วิภงค.อ.	วิภงค ขงจื๊อ (สมโหมหวิโนทนี)
ที.สี.	ทีมนิกาย สีลภขนธวคค	วิมาน.อ.	วิมานวตถุ ขงจื๊อ (ปรมตถทีปนี)
ธ.อ.	ธมมปทขงจื๊อ	วิสุทฐิ.	วิสุทฐิมคค
นิท.อ.	นิทเทศ ขงจื๊อ (สหุทธมปชุไซติกา)	วิสุทฐิ.ฎีกา	วิสุทฐิมคค มหาฎีกา (ปรมตถมณชุสา)
ปญจ.อ.	ปญจปกรณ ขงจื๊อ (ปรมตถทีปนี)	สงคณิ.อ.	ธมมสงคณิ ขงจื๊อ (ขงจื๊อสาลี)
ปฎิ.อ.	ปฎิสมภิกามคค ขงจื๊อ (สหุทธมปกาลินี)	สงคห.	อภิธมมตถสงคห
เปต.อ.	เปตวตถุ ขงจื๊อ (ปรมตถทีปนี)	สงคห.ฎีกา	อภิธมมตถสงคห ฎีกา (อภิธมมตถวิภาวินี)
พุทฐ.อ.	พุทฐวธุส ขงจื๊อ (มชุรตถวิลาสินี)	ถ้.อ.	ถ้ยุตตนิกาย ขงจื๊อ (สารตถปกาลินี)
ม.อ.	มชุณิมนิกาย ขงจื๊อ (ปปญจสุทนี)	ถ้.ข.	ถ้ยุตตนิกาย ขนธวาวคค
ม.อ.	มชุณิมนิกาย อูปริปนธนาสก	ถ้.นิ.	ถ้ยุตตนิกาย นิทานวคค
ม.ม.	มชุณิมนิกาย มชุณิมนปณธนาสก	ถ้.ม.	ถ้ยุตตนิกาย มหาวาวคค
ม.ม.	มชุณิมนิกาย มุลปณธนาสก	ถ้.ส.	ถ้ยุตตนิกาย สคาถวคค
มจคต.	มจคตตถทีปนี	ถ้.สพ.	ถ้ยุตตนิกาย สพายตนวคค
มิลินท.	มิลินทปญหา	สุตต.อ.	สุตตนิปาต ขงจื๊อ (ปรมตถไซติกา)
วินย.	วินยปฏิภก		